

УДК 323.325 (477)

БИБА В.А., аспірант

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

РОЗВИТОК КООПЕРАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Обґрунтовано необхідність розробки практичних рекомендацій щодо розвитку кооперативних відносин фермерських господарств в Україні. Проведено аналіз діяльності фермерських господарств та визначено проблеми, які необхідно вирішити для подальшого функціонування цієї категорії товаровиробників. Ідентифіковано основні чинники, що стримують розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у сільській місцевості. Окреслено пріоритетні напрями щодо підвищення ефективного функціонування вітчизняних фермерських господарств із урахуванням досвіду провідних країн світу.

Ключові слова: фермерські господарства, кооперація, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, збут, споживчі кооперативи, сільськогосподарські підприємства.

Постановка проблеми. Фермерство – новітня форма господарювання в сучасних ринкових умовах на землях сільськогосподарського призначення, яка характеризує аграрний сектор економіки, а через нього і економіку України. Найбільшу питому вагу в загальній кількості цієї організаційно-правової форми займають малі фермерські господарства. У 2015 р. нараховувалося близько 31 тис. господарств чи 92 % від загальної кількості. Протягом 2010–2015 рр. їх чисельність знизилась майже на 10 % внаслідок банкрутства. Як свідчить досвід суб'єктів підприємницької діяльності названої вище організаційно-правової форми основним чинником стійкості їх виробничо-господарської діяльності є розвиток кооперативних відносин з іншими товаровиробниками сільськогосподарської продукції – юридичними особами, а також з промисловими підприємствами і торгово-посередницькими структурами, які здійснюють необхідну діяльність з сервісного обслуговування, заготівлі, переробки і реалізації продукції фермерських господарств.

Основними причинами, що зумовлюють необхідність розвитку кооперативних зв'язків є: відсутність у достатніх обсягах фінансових ресурсів, необхідних для здійснення простого та розширеного відтворення ресурсного потенціалу фермерських господарств; незначні площі землекористування; низький професійний рівень працівників фермерських господарств; відсутність розвиненої виробничої інфраструктури; слабка і неефективна державна підтримка; диспаритет цін на промислову і сільськогосподарську продукцію. Саме ці причини виступають загальним мотивом, що спонукає фермерів до об'єднання зусиль з метою забезпечення стійкого розвитку фермерських господарств, а отже, отримання максимального прибутку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних і практичних аспектів проблеми ефективного розвитку фермерських господарств займалися такі вчені як П.І. Гайдуцький, В.В. Зіновчук, В.В. Липчук, М.Г. Лобас, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, Л.Ю. Мельник, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин та інші. Проте ряд питань залишається невирішеним та не до кінця з'ясованим. Більш глибокого вивчення потребує теоретичне та методологічне обґрунтування основних аспектів кооперації фермерських господарств.

Мета дослідження – розробка практичних рекомендацій щодо розвитку кооперативних відносин фермерських господарств з урахуванням досвіду провідних країн світу та України.

Матеріал і методика дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовували загальнонаукові та спеціальні методи, серед яких: вибірковий, узагальнення і порівняння, структурно-функціональний, абстрактно-логічний. Інформаційною базою слугували законодавчі та нормативні документи України, праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, науково-інформаційні видання, ресурси мережі Internet.

Основні результати дослідження. Як свідчать результати дослідження, у процесі діяльності фермерських господарств виникає значна кількість проблем, які перешкоджають їх

подальшому розвитку. Зокрема, земельні ділянки, які відводяться фермерам для ведення господарства мають, як правило, низький бонітет кадастрової оцінки.

Проблеми фермерських господарств у сфері збуту продукції пов'язані з їх віддаленістю від ринків збуту, відсутністю пунктів переробки продукції, малими обсягами виробництва. Малі фермерські господарства, які займають найбільшу питому вагу в структурі цієї категорії сільськогосподарських підприємств, виявляються неконкурентоспроможними з великими сільськогосподарськими підприємствами стосовно доступу до ринкової інфраструктури. Переробні підприємства й торгово-посередницькі структури орієнтуються на співпрацю з середніми і великими господарствами корпоративного сектору аграрної економіки через нижчий рівень трансакційних витрат порівняно з малими.

У фермерських господарствах у процесі діяльності виникають проблеми, пов'язані з отриманням банківської позики: з одного боку, комерційні банки не зацікавлені працювати із дрібними позичальниками через високий ризик неповернення кредиту, з іншого – фермери не прагнуть отримати кредити через їх дорожнечу й складність оформлення [1].

Таким чином, можна відзначити, що в цілому фермерські господарства функціонують ефективно, за деякими показниками вони домоглися більш високих результатів, ніж сільськогосподарські підприємства інших організаційно-правових форм господарювання. Однак, розглянуті проблеми перешкоджають більш ефективній діяльності цієї категорії суб'єктів господарювання та стають першопричиною припинення виробничо-господарської діяльності понад економічно слабких господарств, а також стримують утворення нових. Існуючі проблеми є загальними для фермерських господарств, тому, на нашу думку, для їх вирішення вони повинні налагоджувати співпрацю між собою та із сільськогосподарськими підприємствами інших організаційно-правових форм господарювання, шляхом розвитку кооперативно-інтеграційних відносин. Це дозволить максимально використовувати наявні власні виробничі ресурси, отримувати додаткову вигоду від спільних здійснюваних операцій на різних стадіях виробництва, стати більш конкурентоспроможними.

Розглянемо основні фактори, що стримують розвиток кооперації фермерських господарств. Негативно на розвиток кооперативного руху серед фермерів впливає те, що серед більшої їх частини не сформувалися довірчі стосунки, які б дозволили здійснювати спільну підприємницьку діяльність. Суперечливість та неузгодженість інтересів, менеджменту цієї категорії сільськогосподарських підприємств, ризик втрати активів, формує недовіру і підозрілість. Негативний вплив на розвиток фермерських господарств та їх кооперативів має низький рівень інформаційного забезпечення [2].

Для сільськогосподарських товаровиробників важлива оперативна і якісна інформація, що дозволяє адаптувати виробництво до мінливих зовнішніх чинників. Вступаючи до кооперативу, фермер має оцінити свою конкурентоспроможність, врахувати ряд факторів і умов, вчасно отримати необхідну інформацію в найбільш доступній формі. Йому належить вивчити основи законодавчих актів про землекористування, систему оподаткування, трудові відносини. Досягнути цього допомагає сільськогосподарська дорадча служба, що організовує курси й створює центри кооперації. Кооперативи функціонують в єдиній системі з сільськогосподарськими підприємствами інших організаційно-правових форм господарювання, тому консультативне та інформаційне обслуговування членів кооперативів доцільно здійснювати з єдиних навчально-методичних та інформаційно-консультативних центрів [3].

Підвищення ефективності роботи фермерських господарств, збільшення доходів від виробництва і продажу власної продукції, можливо шляхом об'єднання зусиль селянських господарств, їх включення в кооперативний рух. Розвиток сільських кооперативів (виробничих, постачальницьких, збутових, споживчих та ін.) передбачає вдосконалення переробної та обслуговуючої сфер, торгівлі, тим самим сприяючи підвищенню зайнятості сільського населення, покращенню соціального клімату в сільській місцевості [4].

У зв'язку з цим, у світовій практиці широкого розвитку набуло кооперування у сферах, що надають послуги сільськогосподарському виробникові в організації таких процесів як збут і переробка виробленої продукції, матеріально-технічне забезпечення та інші види

обслуговування виробництва, шляхом створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Через систему кооперативів, що належать безпосередньо сільгоспвиробникам, реалізується понад 50 % продукції молочарства в Бельгії, Великобританії, Польщі, а в Нідерландах, Австрії та Данії частка сягає 95 %. Практично 90 % молокозаводів у країнах Європейського Союзу та Північної Америки є кооперативними [5].

Статус сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу (СОК), як неприбуткової організації є обґрунтованим, якщо розглядати кооператив як «продовження» сільськогосподарської діяльності його членів, створене для забезпечення ефективної роботи цих господарств, а не для одержання прибутків, як це передбачено у сільськогосподарських підприємствах.

Статус «неприбуткової організації» прискорив темпи створення СОКів протягом 2009–2015 рр. (рис. 1). Проте залишається високою частка недіючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що свідчить про суттєві проблеми розвитку кооперативного руху на селі.

Щодо кількості зареєстрованих сільськогосподарських споживчих кооперативів, то необхідно зазначити широке поширення різного роду неформальних об'єднань, що мають подібні з кооперативами риси, які в цілому можна віднести до стихійних незареєстрованих кооперативів. Вони виникають між сільськогосподарськими виробниками всіх форм господарювання [6].

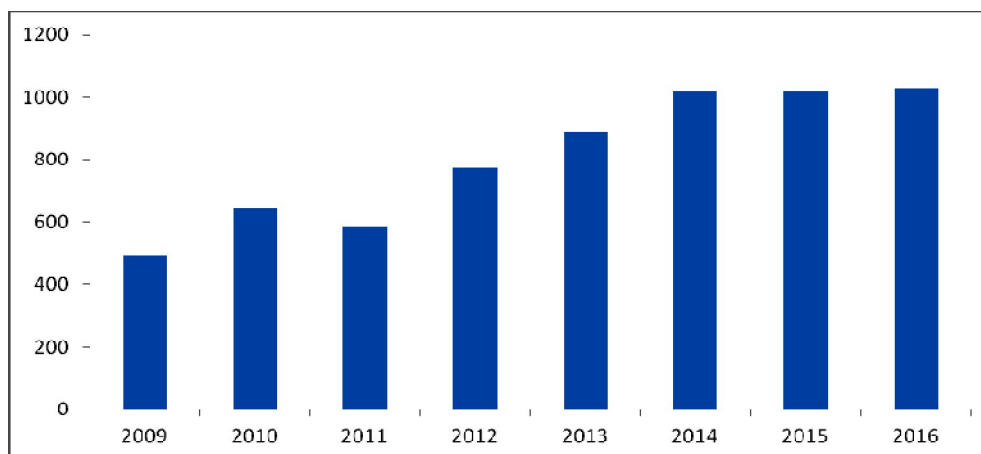

Рис. 1. Загальна кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Джерело: складено автором.

Поширення неформальної кооперації пояснюється здебільшого двома причинами. Перша полягає в тому, що дрібні сільськогосподарські підприємці часто налагоджують кооперативні відносини не для розвитку великотоварного виробництва, а для того, щоб забезпечити виживання (просте відтворення). Друга причина – неформальні об'єднання уникають проблем, пов'язаних із реєстрацією, а також зі сплатою податків (їхнім членам набагато вигідніше платити податки, як власника ОСГ, ніж підлягати подвійному оподаткуванню – у кооперативі та індивідуально) [7].

Неформальні об'єднання фермерів, які складаються з декількох господарств, ґрунтуються на спорідненій чи дружній основі. Вони вирішують обмежену кількість питань. Однак за кооперації 5–10 чи більше фермерських господарств виникає необхідність в юридичному оформленні різноманітних аспектів співробітництва, що знаходить вираження в підписанні ними установчого договору і прийняття статуту майбутнього кооперативу, вимагає знання законодавчих актів й всебічного обґрунтування економічної доцільності заходів, їх окупності та економічної вигоди для кожного учасника [8]. Це також стримує фермерів у прийнятті рішення про створення кооперативу.

У процесі дослідження встановлено, що основними чинниками, які стоять на перешкоді розвитку СОКів, є:

1. Неврегульованість чинного законодавства у сфері сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, зокрема невідповідність Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», нормам Цивільного і Господарського кодексів України та Закону України «Про кооперацію», що на практиці призводить до значних непорозумінь і створює додаткові перешкоди на шляху формування й розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [9].

2. У Законі «Про кооперацію» допущено ряд інших неточностей і неоднозначних трактувань. Наприклад, у статті 2 наведено визначення терміна «членський внесок», яким є «грошовий неповоротний внесок, який періодично сплачується членом кооперативного об'єднання для забезпечення поточної діяльності кооперативного об'єднання». Статтею 19 цього ж Закону визначено, що джерелами формування майна кооперативу є «вступні, членські та цільові внески його членів, паї та додаткові паї» [10]. Водночас, потребують доопрацювання та внесення уточнень у Примірний статут сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу з питання створення та організації його господарської діяльності.

3. Протягом багатьох років не врегульовано податковий статус сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відповідно до специфічної економічної природи їхньої діяльності.

Оцінюючи діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів можемо констатувати, що нині більшість із них виконують функції суб'єктів підприємницької діяльності з надання послуг. Саме ця обставина призводить до концентрації їх у сільських населених пунктах із населенням понад 1000 осіб (табл. 1). Проте їх мінімальна кількість у селах з чисельністю жителів до 200 осіб, які мають суттєві проблеми з обробіткою земельної ділянки, збутом сільськогосподарської продукції, особливо тваринницької тощо.

Таблиця 1 – Сільські населені пункти за наявністю сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 1 січня 2014 р.

Кількість населених пунктів	Усі населені пункти	у тому числі з чисельністю жителів						
		-49	50-99	100-199	200-299	300-499	500-999	1000-
СОК	529	7	5	27	32	75	170	213
% до всього	100,0	1,3	0,9	5,1	6,0	14,2	32,1	40,3
відсутні СОК	26507	4677	2802	3885	2775	4043	4939	3386
% до всього	100,0	17,6	10,6	14,7	10,5	15,3	18,6	12,8
кількість СОК	603	7	5	30	32	76	189	264
% до всього	100,0	1,2	0,8	5,0	5,3	12,6	31,3	43,8

Джерело: складено автором.

Результати проведеного опитування свідчать, що кооперацію розглядають як перспективний шлях розвитку або спосіб вирішення існуючих проблем 60% фермерів. Більше половини опитуваних (53,3 %) обрали маркетингово-збутовий кооператив, 33,3 % – кооператив із заготівлі й переробки сільськогосподарської продукції, 13,3 % – виробничий. Щодо причин, які перешкоджають розвитку кооперації фермерських господарств, думки фермерів розподілилися наступним чином: 60 % опитаних основною причиною вважають недостатній рівень підтримки з боку держави, 40 % – відсутність правової регламентації діяльності сільськогосподарської кооперації, 33 % – відсутність довірчих взаємовідносин між фермерами.

Розвиток горизонтальної кооперації шляхом формування виробничих кооперативів призведе, на нашу думку, до процесу «розселення», тобто до втрати основних рис, характерних селянству як соціальному прошарку суспільства. Як відзначає Т. Шанін, всупереч теорії «селянського господарства» О.В. Чаянова: «Горизонтально організований кооператив розітне типові для традиційного селянського суспільства «вертикальні» лінії соціальної організації: влада, розподіл праці та взаємна підтримка (взяти хоча б патріархальні відносини

між сусідами). Іншими словами, підриваючи звичні підвалини, такий кооператив не обіцяє натомість очевидних економічних вигод. Отже, впровадження горизонтальної кооперації буде неминуче пов'язане з подоланням опору селянських мас. Під загрозу будуть поставлені основи зацікавленості селян у результатах своєї праці, що особливо небезпечно в сільському господарстві, де неможливо застосувати ті ж методи кількісного або якісного контролю виробництва, як у промисловості. Це спричинить за собою запекле зіткнення між чужинцями, повноважними представниками держави і місцевими селянськими ватажками. В результаті – знищення і без того мізерних ресурсів, і так само не менш цінних кадрів організаторів і практиків землеробства» [11].

У роботі О.В. Чаянова непрямим чином поставлене ще одне запитання, яке було остаточно сформульоване вченими наступного покоління. «Радянський кооператив горизонтального типу в будь-якому випадку не обіцяв селянинові нічого доброго: з одного боку, той втрачав свою відносну свободу дрібного господаря, а з іншого – так і не отримував восьмигодинного робочого дня, твердої зарплати або пенсії по старості, тобто всього того, що надається промисловим робітникам» [12].

Необхідність створення кооперативів фермерськими господарствами визначається перш за все можливостями кооперації. В умовах, що склалися, на наш погляд, доцільно розвивати прості форми кооперації фермерських господарств, тобто важливо, щоб вони, вирішуючи свої проблеми, діяли спільно, наприклад, організовували спільну закупівлю добрив, посадкового матеріалу, насіння, укладали договори з постачальниками. Це дозволить їм налагодити довірчі відносини, стати економічно сильнішими, а потім вже створювати великі кооперативи.

На нашу думку, кооперація фермерських господарств має розвиватися шляхом створення споживчих кооперативів, види яких визначаються основними проблемами, з якими стикаються фермерські господарства. Тому найбільш перспективними вважаємо розвиток наступних видів кооперативів: збутових, кредитних кооперативів із закупівлі й використання техніки; інформаційно-консультаційних. Проблеми, пов'язані з труднощами збуту продукції можуть бути вирішені збутовим кооперативом. Збутовий споживчий кооператив може виконувати наступні функції: вивчення ринку збуту; надання членам кооперативу інформації про ринкову кон'юнктуру, а також потенційних партнерів по збуту; узгодження реалізаційної ціни на продукцію; передпродажна підготовка продукції; зберігання й транспортування продукції; продаж продукції; проведення взаєморозрахунків за реалізовану продукцію. Збут виробленої продукції через кооператив вигідний кожному його члену. Так, сільськогосподарським товаровиробникам не потрібно створювати власну збутову мережу й маркетингові служби, проводити переговори з багатьма торговими посередниками, або безпосередніми споживачами продукції, а переробні підприємства отримують додаткове джерело сировини, що дозволяє краще використовувати виробничі потужності. Кооперація дозволяє товаровиробникам своєчасно реалізовувати сільськогосподарську продукцію, знизити втрати на стадії перевезення та переробки, підвищити прибутковість господарств і збільшити обсяги виробництва.

Необхідність кооперування господарств із спільного використання техніки зумовлена низьким рівнем технічної оснащеності фермерських господарств. При цьому наявна техніка часто використовується непродуктивно, не з повним завантаженням через незначні обсяги робіт, некомплектності набору техніки в господарствах, відсутність ремонтної бази. В провідних країнах світу, зокрема у Великобританії, діють кооперативні машинні синдикати. Об'єднання фермерів спільно закуповують за пільговими кредитами техніку, розподіляючи вартість техніки, а також подальші витрати на її зберігання, ремонт і використання між членами кооперативу відповідно до розміру ділянок, що обробляються з її допомогою [13].

Широке поширення отримали кооперативи із спільного використання техніки у Франції та Німеччині (машинні товариства, що об'єднують 2–5 фермерів, машинні гуртки й ринги по 100–200 і більше фермерів). Машинні асоціації (машинні гуртки) – це союзи фермерів для спільного використання сільськогосподарської техніки. Основною особливістю машинних асоціацій є те, що фермер залишається власником машини, і він сам працює на ній і на сусідських полях; самі ж машини не здаються за наймом. Таким чином, гарантуються

хороший догляд і дбайливе використання машин, низькі ремонтні витрати й постійна готовність техніки до роботи, оскільки з її допомогою власник заробляє кошти. У машинних гуртках нараховується від 40 до 900 членів. При закупівлі тракторів і машин вони керуються попиту і тим, щоб всі роботи на полях були зроблені вчасно та з мінімальним використанням техніки. Для цього менеджер (зазвичай один із членів) складає план і спостерігає за його належним виконанням [14].

Висновки. Таким чином, перспективними напрямками кооперації фермерських господарств є організація споживчих кооперативів. При організації кооперування необхідно використовувати досвід країн із розвинутою економікою, при цьому слід враховувати особливості аграрного сектору України, який склався історично.

У системі, заснованій на врахуванні економічних інтересів усіх суб'єктів інтеграції, створені основи для поєднання й узгодження їхніх інтересів, включаючи й фермерські господарства, що в кінцевому підсумку повинно позначитися, по-перше, на обсягах переробки продукції фермерських господарств, по-друге, на створенні умов для нагромадження та розширеного відтворення їх ресурсного потенціалу.

Для прискореного розвитку кооперації фермерських господарств необхідно інтенсифікувати процеси фінансового забезпечення сільських товаровиробників через мережу кредитних кооперативів, розробити механізм і умови надання субсидій, закладених безпосередньо в договірну ціну закупівлі сільгосппродукції. Посилення монополізації з боку переробних підприємств у формі акціонерних товариств зумовлює потребу фермерських господарств у формуванні закупівельно-збутових кооперативів з організацією переробки сільгосппродукції. Отже, кооперування фермерів у виробництві сільськогосподарської продукції, її заготівлі, зберіганні, транспортуванні, переробці й реалізації має стати одним з важливих напрямів розвитку агро-промислового виробництва, формою гарантування продовольчої безпеки країни, засобом конкурентоспроможного виходу фермерів на зовнішній продовольчий ринок.

Підтримка фермерських господарств шляхом їх кооперації не тільки допоможе відновити виробництво тих видів сільськогосподарської продукції, які виявилися витиснутими великими товаровиробниками, а й сприятиме сталому розвитку сільських територій та відродженню селянства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Максименко А.О. Погляд фермерів на перспективи розвитку фермерських господарств в Україні: соціологічний аспект / А. О. Максименко, О. М. Говоруха // Український соціум. – 2014. – № 3. – С. 43–51.
2. Гринчук С.В. Фермерські господарства в Україні: проблеми та перспективи розвитку / С.В. Гринчук // Агросвіт. – 2013. – № 2. – С. 17–20.
3. Макаренко Ю.П. Розвиток кооперації малих аграрних господарств у ринковій економіці / Ю.П. Макаренко // Вісник Запорізького національного університету. – №4 (12). – 2011. – С.171–176.
4. Мазан Т.В. Розвиток фермерських господарств України з урахуванням світового досвіду / Мазан Т.В., Ткаченко В.П. // Агросвіт. – 2015. – № 10. – С. 43–47.
5. Сільськогосподарська кооперація: зарубіжний досвід та перспективи впровадження у вітчизняну практику [Текст]: монографія / А.С. Даниленко, О.М. Варченко, І.В. Артимонова [та ін]. – Біла Церква: Білоцерківський держ. аграр. ун-т, 2011. – 260 с.
6. Тимченко Ю.В. Формування кооперативних організацій в Україні / Ю.В. Тимченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 1. – С. 108–113.
7. Іванченко В.О. Основні проблеми сталого розвитку фермерських господарств України / В.О. Іванченко // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2014. – № 2 (2). – С. 127–130.
8. Хрипко С. Сімейні фермерські господарства: проблеми правового регулювання / С. Хрипко // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 9. – С. 36–39.
9. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 19.01.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-ВР>. Дата звернення 15.05.2017 р.
10. Закон України «Про кооперацію» від 06.11.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>. Дата звернення 20.05.2017 р.
11. Великий незнакомец: крестьяне и фермеры в современном мире / Сост. Т. Шанина; под ред. А. В. Гордона. Пер. с англ. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Прогресс-Академия», 1992. – 432 с.
12. Чайнов А. В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации / А. В. Чайнов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Электрон. текстовые дан. – М.: Издание Книгосоюза, 1927. – 282 с.
13. Булавка Л.В. Зарубіжний досвід ведення особистих селянських господарств. Можливість і доцільність

застосування його в Україні / Л.В. Булавка // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 10. – С. 79–83.

14. Зубар І.В. Теоретичні аспекти розвитку кооперації малих фермерських господарств: світовий досвід та практика / І.В. Зубар // [«Розвиток малого і середнього підприємництва та кооперації на селі: Проблеми та перспективи»] : зб. матеріалів наук. конф. і навч.-практ. семінару, 28 серп. 2015 р. – 2015. – С. 85–90.

REFERENCES

1. Maksimenko A.O., Govorukha O.M. (2014) Pohljad fermeriv na perspektyvy rozvytku fermerskykh gospodarstv v Ukraini: sociologichnyy aspekt [The view of farmers on the prospects for the development of farmers in Ukraine: the sociological aspect]. *Ukrainian socium*, no. 3, pp. 43–51.
2. Grinchuk S.V. (2013) Fermerski gospodarstva v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku [Farmers in Ukraine: problems and prospects for development]. *Agrosvit*, no. 2, pp. 17–20.
3. Makarenko Yu.P. (2011) Rozvytok kooperacii malykh aghrarnykh gospodarstv u rynkovij ekonomici [Development of small agricultural cooperatives in a market economy]. *Bulletin of the Zaporizhzhya National University*, no. 4(12), pp. 171–176.
4. Mazan T.V., Tkachenko V.P. (2015) Rozvytok fermerskykh gospodarstv Ukrainy z urakhuvannjam svitovogo dosvidu [Development of Ukrainian farms based on world experience]. *Agrosvit*, no. 10, pp. 43–47.
5. Danylenko A.S., Varchenko O.M., Artimonova I.V. [and others] (2011) Siljskoghospodarska kooperacija: zarubizhnyy dosvid ta perspektyvy vprovadzhenja u vitchyznjanu praktyku [Agricultural cooperation: foreign experience and prospects of implementation in domestic practice]. *Bila Tserkva, Bila Tserkva State Agrarian University*, 260 p. (in Ukrainian).
6. Tymchenko Yu.V. (2012) Formuvannja kooperatyvnykh orghanizacij v Ukraini [Formation of cooperative organizations in Ukraine]. *Formation of market relations in Ukraine*, no. 1, pp. 108–113.
7. Ivanchenko V.O. (2014) Osnovni problemy stalogo rozvytku fermerskykh gospodarstv Ukrainy [The main problems of sustainable development of farms of Ukraine]. *Problems and prospects of entrepreneurship development*, no. 2(2), pp. 127–130.
8. Khrypko S. (2015) Simejni fermerski gospodarstva: problemy pravovogo rehuljuvannja [Family farms: problems of legal regulation]. *Entrepreneurship, economy and law*, no. 9, pp. 36–39.
9. The Law of Ukraine «On agricultural cooperatives» dated January 19, 2013. *Zakon Ukrainy «Pro siljskoghospodarsku kooperaciju» vid 19.01.2013*. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-BP>. (accessed 15 May 2017).
10. The Law of Ukraine «On Cooperation» dated November 6, 2014. *Zakon Ukrainy «Pro kooperaciju» vid 06.11.2014*. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>. (accessed 20 May 2017).
11. Gordon A.V. (ed.) (1992) Velikiy neznakomet: krestyane i fermery v sovremennom mire [The great stranger: peasants and farmers in the modern world], Moscow, Progress–Progress Academy, 432 p. (in Russian).
12. Chayanov A.V. (1927) Osnovnye idei i formy organizatsii sel'sko-hozyaystvennoy kooperatsii [The main ideas and forms of organization of agricultural cooperation]. Moscow, Knigosoyuz, 282 p. (in Russian).
13. Bulavka L.V. (2013) Zarubizhnyy dosvid vedennja osobystykh seljanskykh gospodarstv. Mozhlyvistj i docilnistj zastosuvannja jogho v Ukraini [Foreign experience in managing private peasant farms. Opportunity and expediency of its application in Ukraine]. *Investments: practice and experience*, no. 10, pp. 79–83.
14. Zubar I.V. (2015) Teoretychni aspekty rozvytku kooperacii malykh fermerskykh gospodarstv: svitovyj dosvid ta praktyka [Theoretical aspects of cooperative development of small farms: world experience and practice] *Rozvytok malogho i serednjogho pidpryemnyctva ta kooperacii na seli: Problemy ta perspektyvy* [Development of small and medium enterprises and rural cooperatives: Problems and prospects] (Ukraine, August 28, 2015), pp. 85–90.

Развитие кооперативных связей фермерских хозяйств в Украине

В.А. Биба

Обоснована необходимость разработки практических рекомендаций по развитию кооперативных отношений фермерских хозяйств в Украине. Проведен анализ деятельности фермерских хозяйств и определены проблемы, которые необходимо решить для дальнейшего функционирования этой категории товаропроизводителей. Идентифицировано основные факторы, сдерживающие развитие сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов в сельской местности. Определены приоритетные направления по повышению эффективности функционирования отечественных фермерских хозяйств с учетом опыта ведущих стран мира.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, кооперация, сельскохозяйственные обслуживающие кооперативы, быт, потребительские кооперативы, сельскохозяйственные предприятия.

The development of cooperative ties farms in Ukraine

V. Byba

Farming – the newest form of management in modern market conditions on agricultural land that characterizes the agricultural sector, and through it the economy of Ukraine. The largest share in the total number of the legal form occupies small farms. In 2015 there were about 31 thousand households or 92% of the total. During 2010-2015 their number decreased by almost 10% as a result of bankruptcy.

The main reasons that necessitate the development of cooperative relations are: lack of adequate financial resources required for the implementation of simple and expanded reproduction resource potential of farms; small area of land; low professional level of farms; lack of developed industrial infrastructure; weak and ineffective government support; disparity in prices for industrial and agricultural products. These reasons speak a common motif that encourages farmers to join forces to ensure the steady development of farms and hence maximize profits.

The results of research activities in the farm there is a significant number of problems that hinder their further development. The problems of farmers in the marketing of products related to their remoteness from markets, lack of points processed products, low volume production. Small farmers who hold the largest share in the structure of the categories of agricultural enterprises are not competitive with larger farms in terms of access to market infrastructure.

In the farms in the course of business, there are problems relating to the obtaining bank loans on the one hand, commercial banks are not interested in working with small borrowers because of high risk of loan default on the other – farmers seeking loans because of their high cost and complexity design. Existing problems are common for farmers because, in our opinion, to solve them they should establish cooperation among themselves and with other farms types of business entity through the development of cooperative-integrative relations. This will maximize the use of their existing production resources, receive additional benefit from joint operations carried out at various stages of production and become more competitive.

Note that the negative impact on the development of the cooperative movement of farmers affected that among most of them have not formed a trust relationship that would carry out joint business. Contradictory and inconsistent interests, management of this category of farms, the risk of loss of assets, creates mistrust and suspicion. The negative impact on the farmers and their cooperatives have poor information provision.

For agricultural producers an important operational and qualitative information, allowing production to adapt to changing external factors. Joining the cooperative, farmers must assess their competitiveness, to consider a number of factors and conditions, the time to obtain the necessary information in the most accessible manner. He is learning the basics of laws on land use, taxation, labor relations. Helps to understand the Agricultural Extension Service, which organizes courses and creating centers of cooperation. Cooperatives operate in a single system of agricultural enterprises of other types of business entity as advisory and information services of the cooperative, the only appropriate to carry out teaching and information and counseling centers.

Improving the efficiency of farms, increase revenue from the production and sale of its products, possibly by bringing farms, their inclusion in the cooperative movement. Rural cooperatives (production, supply, marketing, consumer, etc.). Involves improving manufacturing and service sectors, trade, thereby increasing rural employment, improving the social climate in rural areas.

In this regard, in the world has acquired extensive development cooperation in the areas of providing services to agricultural producers in the organization of processes such as sales of products i processing, logistics and other service production through agricultural service cooperatives.

The need for a cooperative farms is determined primarily by the possibilities of cooperation. In the circumstances, in our view, it is useful to develop simple forms of cooperation farms is important that they solve their problems, worked together, for example, organized a joint procurement of fertilizer, planting material, seeds, concluded contracts with suppliers. This will allow them to establish trust, to become economically stronger, and then create large cooperatives.

We believe that cooperative farms should be developed through the creation of consumer cooperatives, types are determined by the major problems faced by farmers. Therefore, we believe the most promising development of these types of cooperatives: marketing, credit cooperatives to purchase and use of technology; information and consultation. Problems associated with marketing difficulties can be resolved marketing cooperatives. Consumer cooperative marketing can perform the following functions: learning market; providing members of the cooperative information about market conditions and potential sales partners; coordination realizable prices for products; sale preparation products; storage and transportation of products; sale of products; settling for products sold. Sales of products through cooperative profitable each of its members. Thus, agricultural producers do not need to create its own distribution network and marketing services to negotiate with many resellers or direct consumers and processors receive additional source of raw materials, which allows better use of production capacity. Cooperation allows producers to sell agricultural products on time, reduce losses at the stage of transportation and processing, increase the profitability of farms and increase production.

Thus, the promising areas of cooperation farms is an organization of consumer cooperatives. When organizing cooperation should use the experience of countries with developed economies, it should be tailored to suit the agricultural sector of Ukraine, which has developed historically.

To speed up development cooperation should be intensified farming processes financial security of rural producers via the credit cooperatives, and develop a mechanism provided subsidies embedded directly in the contractual purchase price of agricultural products. Increasing monopolization of the refineries as joint stock companies leads to the need for farmers in shaping the purchasing and marketing cooperative organization for agricultural products processing. Therefore, cooperation of farmers in agricultural production, its procurement, storage, transportation, processing and sale has become one of the important areas of agricultural production, a form of guarantee food security, farmers' exit means competitive on external food market.

Supporting farmers through their cooperation will not only help restore the production of agricultural products, which were superseded by large producers, but also contribute to sustainable rural development and revival of the peasantry.

Key words: farms, cooperation, agricultural service cooperatives, marketing, consumer cooperatives, agricultural enterprises.

Надійшло 18.05.2017 р.